ISSN -2583-147X (P), Vol.- 9, Issue No.IV, July 2023
Bastabatara Pariprakash Prachee
Peer Reviewed and Referred Research Journal

ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ସମୀକ୍ଷା: ବିଚାର ଓ ବିମର୍ଶ

ସନ୍ତୋଷ ଭୋଇ

ଓଡିଶାର ସାମାଜିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ଅର୍ଥନୈତିକ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାରେ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ କୃତ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ କୃତି । କୃତିଟିର କଳେବର କ୍ଷୁଦ୍ର । ତଥାପି ଉତ୍କଳୀୟ ଜନଜୀବନରେ ଏହା ବେଦ ସଦୃଶ । ଏ ସଂପର୍କରେ ବହୁ ଚର୍ଚ୍ଚା, ଆଲୋଚନା ଓ ଗବେଷଣା ହୋଇ ସାରିଛି । ତେଣୁ ସେଗୁଡିକୁ ବିଚାର କରି ନିଜସ୍ୱ ମତାମତ ପ୍ରଦାନ କରିବା ଉକ୍ତ ସମୀକ୍ଷାଟିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ପୁରାଣରେ ସାଧାରଣତଃ ସର୍ଗ, ସୃଷ୍ଟି, ପ୍ରତିସର୍ଗ, ବଂଶ, ମନ୍ୱନ୍ତର, ଏବଂ ବଂଶାନୁଚରିତ ପ୍ରଭୃତି ପାଂଚ ଗୋଟି ଲକ୍ଷଣ ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । କାଳକ୍ରମେ ଉପପୁରାଣ ଲୋକପ୍ରିୟତା ଅର୍ଜନ କରିଛି । ତେଣୁ ପୁରାଣକାରମାନେ ପୁରାଣ ପାଇଁ ଦଶଗୋଟି ଲକ୍ଷଣ ଓ ଉପପୁରାଣ ପାଇଁ ପାଂଚ ଗୋଟି ଲକ୍ଷଣ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କଲେ । ପୁରାଣର ଦଶଗୋଟି ଲକ୍ଷଣ ଭିତରେ ସର୍ଗ, ବସର୍ଗ, ବୃତ୍ତି, ରକ୍ଷା, ଅନ୍ତର ସମୂହ, ବଂଶ, ବଂଶାନୁଚରିତ, ସଂସ୍ଥା, ହେତୁ ଓ ଅପାଶ୍ରୟ । ଏବେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ଆଡ଼କୁ ଆସିବା । ପୁରାଣର ଦଶ ଲକ୍ଷଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହା ପୁରାଣ ପଦବାଚ୍ୟ ହୋଇପାରିବ କି ? ଏଥିରେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷଣ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହେବାର ନଜରରେ ଆସେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ପୁରାଣର ଆଙ୍ଗିକ ଓ ଆତ୍ମିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦୁଇଗୋଟି ବୈଶିଷ୍ଟ ସାମନାକୁ ଆସେ । ପ୍ରଥମଟି ଏହାର ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ଶୈଳୀ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାର ପ୍ରୟାସ । ଯାହାକି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ମହାତ୍ମ୍ୟକୁ ପ୍ରକାଶ କରେ । ଆମ ସାଧାରଣ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାରେ କେତେକ ଗୋପନ କଥା ବା ରହସ୍ୟକୁ ଆମେ ପୁରାଣ ବୋଲି ଅଭିହିତ କରିଥାଉ । ବେଳେବେଳେ କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ 'ତୋ ପୁରାଣ ଖୋଲିଦେବି', 'ତୋ କଥା କହିଲେ ପୁରାଣ ହେବ', 'ତୋ ପୁରାଣ ପେଡ଼ି ଖୋଲିବି' ଆଦି ଉକ୍ତିକୁ ଗୋପନୀୟତା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଉ । ମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣରେ ଗୋପନୀୟତା କ'ଣ ? ଯାହା ଆମ ଭଗବାନ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ମାଆ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ସମସ୍ୟାକୁ ଇଙ୍ଗିତ କରେ । ଇଏ ପୁଣି ପାରିବାରିକ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ସାମାଜିକ ସ୍ତରକୁ ଗତି କରିଛି । ଏ ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟା ପୁଣି ଜଣେ ନାରୀ ସମସ୍ୟା । ଯାହା ଈଶ୍ୱରୀୟ ସମସ୍ୟାରୁ ମାନବୀୟ ସମସ୍ୟା ଆଡ଼କୁ ପ୍ରବାହିତ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଏ ଗୋପନ ସମସ୍ୟାକୁ ଆମେ ପୁରାଣ ବାଚକ ଶବ୍ଦରେ ବ୍ୟବହାର କରିପାରିବା । ତେଣୁ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣ'କୁ ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକ ପୁରାଣ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନବା ।[୧] ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣକୁ ମାଣବସା ଗୁରୁବାର ଓଷା, ବ୍ରତକଥା ଆଦି ଶବ୍ଦ ସହ ଯୋଡ଼ାଯାଇଛି । ଏ ଯୋଡ଼ଣରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ଯେ ରଚନାଟି ପୁରାଣ ଓ ବ୍ରତକଥାର ସମ୍ମୀକରଣ ।[୨]

ଗୋଟିଏ ଲୌକିକ ପ୍ରସଙ୍ଗରୁ ଷୋଡଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଲୁହାର ଲେଖନୀ ମାଧ୍ୟମରେ ଏହାର ରଚନା ଯୁଗପ୍ରସଙ୍ଗି । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ସମୟର କବି ପୀତାମ୍ବର ଦାସ ତାଙ୍କ କୃତ 'ନୃସିଂହ ପୁରାଣ'ରେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ପୁରାଣ ମଧ୍ୟରୁ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ' ଅନ୍ୟତମ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଥିଲେ ଜାତିସ୍ମର । ସେ ପ୍ରଥମ ଜନ୍ମରେ କାଳିଦାସ, ଦ୍ୱିତୀୟ ଜନ୍ମରେ ଭାଗବତକାର ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ତୃତୀୟ ଜନ୍ମରେ ରାମାୟଣକାର ବଳରାମ ଦାସ, ଚତୁର୍ଥ ଜନ୍ମରେ ହରିବଂଶ ପୁରାଣକାର ନାରାୟଣ ଦାସ (କାହା କାହା ମତରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ), ପଂଚମ ଜନ୍ମରେ ସାରଳା ଦାସ କବି, ଷଷ୍ଠ ଜନ୍ମରେ ବିଷ୍ଣୁକେଶରୀ ପୁରାଣ ରଚକ ମହାଦେବ ଦାସ ଓ ସପ୍ତମ ଜନ୍ମରେ ସେ ଧରାକୁ ଆସି ନୃସିଂହ ପୁରାଣ ଲେଖିଥିବା କଥା କହିଛନ୍ତି । ସେ 'ନୃସିଂହପୁରାଣ'କୁ ପୁରାଣମାନଙ୍କର ରାଜା ଆଖ୍ୟାଦେଇ ଅଷ୍ଟାଦଶ ପୁରାଣ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଯେଉଁଥିରେ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ' ହେଉଛି ଅନ୍ୟତମ ।

"ବେଦବ୍ୟାସକୃତ ଏଇ ସବୁ ଶାସ୍ତ୍ର ଜାଣ
ଅଷ୍ଟାଦଶ ପୁରାଣ ଯେ ବାନ୍ଧିଲେକ ପୁଣ ।
ନୃସିଂହ ପୁରାଣ କଲେ ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟେ ରାଜା

ତହିଁକି ବ୍ରହ୍ମପୁରାଣ ପାତ୍ର ପଣେ ଖଞ୍ଜା ।
ମନ୍ତ୍ରୀପଣରେ ଖଟିଲେ ମାର୍କଣ୍ଡ ପୁରାଣ
ବସିଷ୍ଠ ପୁରାଣ କଲେ ପ୍ରୋହିତ ବରଣ
ମତ୍ସ୍ୟ ପୁରାଣ ବେହେରା ମହାପାତ୍ର ହେଲେ
ସୈନ୍ୟବଳ ଛତ୍ର କୂର୍ମ ପୁରାଣକୁ କଲେ ।
ବରାହ ପୁରାଣ ହେଲେ ସର୍ବ ଅଧିକାରୀ
ପରୀକ୍ଷା କଲେ ବାମନ ପୁରାଣ ବିଚାରୀ
ବୀଣା ବଜାଇ ରହିଲେ ବାଗଦେବୀ ପୁରାଣ
ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ସେବିଲେ ପ୍ରିୟା ହୋଇଜାଣ ।
ପଦ୍ମପୁରାଣ ନିଯୋଗ ହେଲେ ସେବାକାରୀ
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପୁରାଣ ହେଲେ ପଡିହାରୀ ।"[୩]

ଓଡ଼ିଶାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କବିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ଅନେକ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ' ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । କବିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଛନ୍ତି- ଜଡ଼ା କୃଷ୍ଣଦାସ, ବନମାଳୀ ଦାସ, ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ଦାସ, ଧନଞ୍ଜୟ, ସଦାଶିବ ଦାସ, ସୁଦାମ ଦାସ, କରୁଣାକର ଦାସ, ନେତ୍ରାନନ୍ଦ, ଦ୍ୱିଜ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ, ପୁସ୍କର ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ।[୪] ମାତ୍ର ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର କବି ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ରଚିତ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ' ଘରେ ଘରେ ପରିଚିତ । ଯାହା ଆଲୋଚନାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପୀତାମ୍ବର ଦାସ ଯେଉଁ ପୌରାଣିକ ଚାତୁରୀ ଆଖ୍ୟାନ ଦ୍ୱାରା ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଦୃଷ୍ଟି ସଂକେତ ଛାଡ଼ିଯାଇଥିଲେ ତାହା ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ, ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଏବଂ ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭରେ ବିଭିନ୍ନ ଗବେଷକ, ଆଲୋଚକ, ସଂପାଦକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଶ୍ଲେଷଣ କରାଯାଇ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର ସମୀକ୍ଷାକୁ ପ୍ରଶସ୍ତି କରିଛି ।

-୨-

ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧରେ ହଣ୍ଟର ସାହେବଙ୍କ Orissa ପୁସ୍ତକର ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡରେ ଓଡିଶାର କବିମାନଙ୍କ ତାଲିକା Appendix-IX ରେ The literature of Orissa ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କୁ ତିନିଶହ ବର୍ଷ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଓ ୨୩ ଖଣ୍ଡ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିଥିବା ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି ।[୫] ଏଥିରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର ନାମୋଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାର ଘରେ ଘରେ ପରିଚିତ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ'କୁ ଉଲ୍ଲେଖ ନ କରିବାରେ ତାଙ୍କ ଗବେଷଣା ଯେ ଓଡିଆ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି କେତେ ଆନ୍ତରିକତା ବହନ କରୁଛି ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ । ଅଥଚ ହଣ୍ଟରଙ୍କର ଏଥିରେ କୌଣସି ଦୋଷ ନାହିଁ । ରେଭେନ୍ସା ସାହେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ତଥ୍ୟକୁ ସେ ଏଥିରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିବା ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ହଣ୍ଟର ସାହେବଙ୍କ ତାଲିକାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ମନମୋହନ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ । ସେ ତହିଁରେ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ୨୨ ଗୋଟି ରଚନା ଥିବା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ରାମାୟଣକୁ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ ଯେଉଁ କେତୋଟି ପାଣ୍ଡୁଲିପି ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିଥିଲା ସେଗୁଡିକ ହେଉଛି- 'ଅର୍ଜୁନ ଗୀତା', 'ଗୁପ୍ତଗୀତା' ଏବଂ 'ତୁଳାଭିଣା' । ପ୍ରକାଶିତ ପୁସ୍ତକ ହେଉଛି- 'ବେଢ଼ାପରିକ୍ରମା', 'ଗଜନିସ୍ତାରଣ ଗୀତା', ଏବଂ 'ମୃଗୁଣୀ ସ୍ତୁତି' । ଏତଦ୍ ବ୍ୟତୀତ 'କାନ୍ତକୋଇଲି'ର ପ୍ରକାଶିତ ରୂପ ହଣ୍ଟରଙ୍କ ତଥ୍ୟକୁ ଆସିନଥିବାରୁ ସେ କ୍ଷୋଭ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ।[୬] ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣ ସଂପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖନାହିଁ ।

ବିଜୟ ଚନ୍ଦ୍ର ମଜୁମଦାର ହଣ୍ଟର ସାହେବ ଓ ମନମୋହନ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ତାଲିକାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଏଥିସହ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ 'କମଳଲୋଚନ ଚଉତିଶା' ହଣ୍ଟର ସାହେବ ଓ ମନମୋହନ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀଙ୍କ ଜ୍ଞାତସାରକୁ ଆସିନଥିବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ।[୭] ସେ ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ କରିନାହାନ୍ତି ।

ଐତିହାସିକ ଜଗବନ୍ଧୁ ସିଂହ 'ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ'ରେ ପ୍ରଦତ୍ତ କରିଥିବା 'ଓଡିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ'ରେ ହଣ୍ଟରଙ୍କ ତାଲିକାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି 'ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ'କୁ ବାଦ୍ ଦେଇଛନ୍ତି ।[୮] ଜଗବନ୍ଧୁ ସିଂହଙ୍କ ପରି ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଜ୍ଞାତସାରକୁ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣ' ଆସିନଥିବା ଏକ ବିଡ଼ମ୍ବନାର ବିଷୟ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ଆଲୋଚକ ଭାବେ ପ୍ରଥମେ ତାରିଣୀ ଚରଣ ରଥ ତାଙ୍କ 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ'ରେ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ୨୩ ଗୋଟି ରଚନାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ସେଥିରେ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ'କୁ ସ୍ଥାନ ଦେଇଛନ୍ତି ।[୯] ତାଙ୍କ ପରେ ପରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚକ ଓ ପଂଚସଖା ସାହିତ୍ୟର ଗବେଷକଗଣ ଯଥା- ପଣ୍ଡିତ ବିନାୟକ ମିଶ୍ର, ମାୟାଧର ମାନସିଂହ, ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ, ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚରଣ ସାହୁ, ଡକ୍ଟର ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତି, ଡକ୍ଟର ଦେବେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି, ପଠାଣି ପଟ୍ଟନାୟକ, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାରଣା, ରତ୍ନାକର ସାହୁ ପ୍ରମୁଖ ବଳରାମ ଦାସ ଓ ତାଙ୍କ କୃତି ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି ।

ଆଲୋଚନାର ପ୍ରଥମ ଚାରିଜଣ ଆଲୋଚକ (ହଣ୍ଟର ସାହେବ, ମନମୋହନ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ, ବିଜୟ ଚନ୍ଦ୍ର ମଜୁମଦାର ଓ ଜଗବନ୍ଧୁ ସିଂହ)ଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ' ନ ଆସିବାର କାରଣ ଏହାର ପ୍ରକାଶନ । ପ୍ରକାଶନ ଘଟେ ୧୮୭୨ ମସିହାରେ । ହଣ୍ଟର ସାହେବଙ୍କୁ ବାଦ ଦେଇ ଅନ୍ୟ ତିନିଜଣ ଆଲୋଚକଙ୍କ ଆଲୋଚନା ପ୍ରକାଶ ପାଏ ୧୮୭୨ ମସିହା ପରବର୍ତ୍ତୀ । ହଣ୍ଟରଙ୍କୁ ବାଦଦେଇ ଅନ୍ୟ ତିନିଜଣଙ୍କ ଆଲୋଚନାରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା

କଥା । କିନ୍ତୁ ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ହଣ୍ଟରଙ୍କ ଅନୁଗାମୀ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ବି କାରଣ ଖୋଜାଯାଇପାରେ, ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରକାଶନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ପୁସ୍ତକର ପ୍ରଚାର ପ୍ରସାର । ଏଠାରେ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ' ସମ୍ପର୍କିତ ପୁସ୍ତକ ଓ ପୋଥିରେ ଗୋଟିଏ ତାଲିକା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇପାରେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ –'ଜଗନ୍ନାଥ ବଚନିକା' (ମହେଶ୍ୱର ବିପ୍ର- ଜଗନ୍ନାଥ, ବାମଣ୍ଡା, ୧୮୯୧), 'ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହୃଦୟ ଓ ନାରାୟଣ ହୃଦୟ' (ଅକ୍ଷୟ କୁମାର ଘୋଷ, ବାମନ ଦ୍ୱିବେଦୀ, ଶ୍ରୀଧର ରାୟ, ୧୮୯୧), 'ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ବଚନିକା' (ଅରୁଣୋଦୟ ପ୍ରେସ୍- ୧୯୧୬), 'ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ଚଉତିଶା' (ଯମେଶ୍ୱର ହୋତା, ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସ୍, ୧୯୨୦), 'ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟେଣୀ ବଚନିକା' (ସାରଳା ଦାସ, ୧୯୫୭, ସଂ- ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତି), 'ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣୀ ବଚନିକା ବା ଧାନମାଣିକା ଓଷାକଥା' (ସାରଳା ଦାସ, ୧୯୯୦, ସଂ- ଜଟାଧାରୀ ମହାପାତ୍ର), 'ମାଣବସା ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ' (ବୀଣାପାଣି ପୁସ୍ତକ ଭଣ୍ଡାର) । ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ' ପ୍ରଥମେ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଛି ୧୮୭୨ ମସିହାରେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଏହାର ବହୁ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ଓ ପାଠରେ ଭିନ୍ନତା ରହିଛି । ପ୍ରକାଶ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବେଶ୍ୱର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ (୧୯୧୬), ସୁଦର୍ଶନ ଦାସ (୧୯୨୦), ଅରୁଣୋଦୟ ପ୍ରେସ୍, ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ପୁସ୍ତକାଳୟ, ପ୍ରଦୀପ୍ତ କୁମାର ପଣ୍ଡା (ବୁକ୍ସ ଆଣ୍ଡ ବୁକ୍ସ), ସୁରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଦାଶ (ପ୍ରାଚୀ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ, ୨୦୦୦), କୁନୁମୁନି ପଟ୍ଟନାୟକ (୨୦୧୦) ।[୧୦]

-୩-

ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ପ୍ରଥମେ ଋଗ୍‌ବେଦରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥିଲା । ସେଠି ସେ ଶ୍ରୀ ନାମରେ ପରିଚିତା । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଶକ୍ତିର ଅଧିକାରିଣୀ । ଧନ, ସଂପଦ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ କ୍ଷମତାର ଦେବୀ ସେ । ଭାରତୀ, ସରସ୍ୱତୀ, ଇଲାଙ୍କ ଶକ୍ତିକୁ ସେ ବହନ କରୁଛନ୍ତି ।[୧୧] ଦଶ ମହାବିଦ୍ୟା ମଧ୍ୟରୁ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଶେଷ ମହାବିଦ୍ୟା । ସେଠି ସେ କମଳା (The Goddess of Latous) ନାମରେ ପରିଚିତା ।[୧୨] ସେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଘରଣୀ । ପାଟରାଣୀ । ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ଅନୁସାରେ ସେ ଅଷ୍ଟଲକ୍ଷ୍ମୀ । ଯଥା- ଧନଲକ୍ଷ୍ମୀ, ବିଦ୍ୟାଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଶସ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ, ସନ୍ତାନ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଗଜଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଧୈର୍ଯ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ବିଜୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ । 'ବିଷ୍ଣୁ ପୁରାଣ' ଅନୁସାରେ ସେ ସମୁଦ୍ର ସମ୍ଭୁତା । ପୌରାଣିକ ଯୁଗରେ ସେ ରୁକ୍ମିଣୀ, ସତ୍ୟଭାମା ଓ ସୀତା ନାମରେ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ବଙ୍ଗଳା ସାହିତ୍ୟରେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଦୁର୍ଗାଙ୍କର ଝିଅ । ବୌଦ୍ଧ ଓ ଜୈନ ସାହିତ୍ୟ ଅନୁସାରେ ସେ ଭାଗ୍ୟଦେବୀ ଭାବରେ ଆରାଧିତା । କେବଳ ଭାରତ ନୁହେଁ, ଚୀନ, ଜାପାନ, କାମ୍ବୋଡିଆ, ଇଣ୍ଡୋନେସିଆ ଆଦିରେ ସେ ପୂଜିତା ।

ବିଷ୍ଣୁ ପୁରାଣ, ପଦ୍ମ ପୁରାଣ, ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣ ଆଦିରେ ତାଙ୍କର ସ୍ତୁତି ସଂପର୍କରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରାଯାଇଛି । ଓଡିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, କ୍ଷମତା, ଓ ସମ୍ପତିର ଦେବୀ ମଧ୍ୟ ବାଦ୍ ପଡିନାହାନ୍ତି । ବଳରାମ ଦାସ ତାଙ୍କୁ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସାରଳା ଦାସ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ସ୍ତୁତି ସହିତ ଓ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ସଂପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ସାରଳା ମହାଭାରତରେ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପତ୍ନୀ ରୂପେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ।

ସାରଳାଙ୍କ ଭଣିତା ଥାଇ ପ୍ରଫେସର ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତି 'ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟେଣୀ ବଚନିକା' ନାମରେ ଗୋଟିଏ କୃତିକୁ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ପୋଥିର ପଦ ସଂଖ୍ୟା ଅଣାଅଶୀ । ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା ନଅ । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଗୁରୁବାର ବ୍ରତ ସଂପର୍କରେ ଏଥିରେ ସୂଚନା ରହିଚି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ନାରାୟଣଙ୍କ କଥୋପକଥନରେ ବ୍ରତକଥା ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ମଣଫୁଲ, ପଦ୍ମଫୁଲ ଆଦ୍ୟୈଁଳା ପ୍ରଭୃତିରେ ପୂଜା କଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ କି ବର ଦିଆ ଏଥିରେ ସବିଶେଷ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ନରନାରୀମାନଙ୍କର ଆଚାର ବ୍ୟବହାର କଥା ମଧ୍ୟ ରହିଛି ।

"ବୁଧବାର ଶନିବାରେ ହେ ବିକଇ ଧାନ
ତାହାକୁ ନିଶ୍ଚେୟେ ମୁଁ ଛାଡିବି ଭଗବାନ
ସୁବନ୍ୟ ବିକଲଟୀ ଯେ ମୋହୋର ଗୁରୁବାରେ
ଲକ୍ଷେଧନ ଥିଲେ ଦୁଃଖ ଦିଅଇ ତାହାରେ ।
ବସିଥାଇ ଯେ ନଖରେ ଚିରଇ ଭୂଇଁ
ତିରଣ ଖୁର ପ୍ରାୟେ ମୁଁ ତାହା ସହି ନପାରଇଂ । "[୧୩]

ମାତ୍ର ମଜାର କଥା ଯେ ୧୯୯୦ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଜଟାଧାରୀ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ବଚନିକା ନା ବଡଧାନମାଣିକା ଓଷା କଥା' ରେ ଏହା ସାରଳାଙ୍କ ରଚନା ନୁହେଁ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିଛନ୍ତି ।[୧୪]

ସାରଳାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ କୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ବିଷ୍ଣୁ । ସତ୍ୟଭାମା, ରୁକ୍ମିଣୀ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀ- ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ । ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ଦାଣ୍ଡୀ ରାମାୟଣରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ନ୍ୟାୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଶ୍ରୀରାମ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ସୀତା ହେଉଛନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ପ୍ରତ୍ୟେକ କାଣ୍ଡରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବନ୍ଦନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

-୪-

ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ ଏହା ପ୍ରତୀୟମାନ ଯେ ବଳରାମ ଦାସ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ଲେଖିବା ପୂର୍ବରୁ ଓଡିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ନେଇ ସାହିତ୍ୟର ପରିପ୍ରକାଶ ଘଟିଛି । ଆଂଶିକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏବେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର କାହାଣୀ ଭାଗକୁ ଆସିବା । ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର

କାହାଣୀ ଜଟିଳତା ମଧ୍ୟରେ ସରଳ । ସାଧାରଣ ଲୋକଟିଏ ବହୁ ସହଜରେ ଏ କାହାଣୀଟି କହିଦେଇ ପାରେ । ଗାଁ ରୁ ସହର ସବୁଠି ଏହାର ପରିଚାଳନା ଘଟିଥାଏ ମାର୍ଗଶିର ମାସ ଗୁରୁବାର ଦିନ ଅଥବା ଗୁରୁବାର ଦଶମୀରେ । ଲୋକ ବିଶ୍ୱାସ ସହ ଜଡିତ ଏ ସରଳ କଥାବସ୍ତୁରେ ଲୁଚି ରହିଛି ଜଟିଳ ଭାବବସ୍ତୁ । ଭାବବସ୍ତୁଟି ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ସମସ୍ୟା । ଯାହା କାହାଣୀ ପରି ସରଳ ନୁହେଁ । ସମସ୍ୟାଟି ପୂରାପୂରି ପାରିବାରିକ । ପାରିବାରିକରୁ ସାମାଜିକ ଆଡକୁ ଗତି । ହିନ୍ଦୁ ପରିବାରର ଏହା ଏକ ନାରୀର ସମସ୍ୟା । ଦେବୀ ସମସ୍ୟା । ଦେବୀ ସମସ୍ୟା କ୍ରମଶଃ ମାନବୀୟ ସମସ୍ୟାର ଖୋଳପା ପିନ୍ଧିଛି । ଏ ଘଟଣାଟି ପଢିଲେ, ଶୁଣିଲେ ଗୋଟେ ନାଟକ ପରି ମନେହୁଏ । କବିଙ୍କ ଶୈଳୀ ନାଟକୀୟ ଛାୟାରେ ରଚିତ । ଏଥିରେ ରହିଚି ସଂଳାପ, ଦ୍ୱନ୍ଦ, ଉତ୍କଣ୍ଠା ସର୍ବୋପରି ଏକ ସୁନ୍ଦର ପ୍ଲଟ୍‌ଟିଏ । ଘଟଣାଟି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର । ଆମ ବଡ ଠାକୁର, ତାଙ୍କ ବଡଭାଇ ବଳରାମ, ଭଉଣୀ ସୁଭଦ୍ରା ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ମା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଘଟଣାଟି ଘଟିଛି ।

ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଆରମ୍ଭ ଗଣେଶଙ୍କ ବନ୍ଦନାରୁ । ପର ପଦରେ ରହିଚି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ବନ୍ଦନା । ମାତ୍ର ବଜାରରେ ଉପଲବ୍ଧ ବହିଗୁଡିକରେ ନାରଦ ଓ ପରାଶର ମୁନିଙ୍କ କଥୋପକଥନରୁ ଏ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । କାହାଣୀର ଆରମ୍ଭସ୍ଥଳ ବଡଦେଉଳରୁ । ପରିସମାପ୍ତି ଘଟିଛି କୋଣାର୍କ ଠାରେ । କେତେକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଯାଜପୁର ଠାରେ ।

ସେଦିନ ମାର୍ଗଶିର ମାସ ପ୍ରଥମ ଗୁରୁବାର । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ପ୍ରିୟବାର । ସ୍ୱାମୀଙ୍କଠୁ ଅନୁମତି ପାଇ ନଗର ଭ୍ରମଣରେ ବାହାରିଛନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବୁଢୀ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ବେଶରେ । ଶୀଘ୍ର ଫେରିଆସିବା କଥାଦେଇଛନ୍ତି । ଆସିଲେ ଦଶମୀ ରୋଷେଇ କରିବେ । ନଗର ବୁଲି ଦେଖିଲେ ଓ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ବି ହେଲେ । ଆଜି ପରି ପବିତ୍ର ଦିନରେ ସମସ୍ତେ ଶୋଇଛନ୍ତି । ମନରେ କ୍ଷୋଭ । ଉଭାହେଲେ ଚଣ୍ଡାଳ ସାହିରେ । ଦେଖିଲେ ଜଣେ ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ ତାଙ୍କୁ ଖଟୁଲିରେ ରଖି ପୂଜାକରୁଛି । ଘରଦ୍ୱାର ଗୋବରରେ ଲିପିଛି । ଝୋଟିଚିତା ଦେଇଛି । ତା ନାଁ ଶ୍ରୀୟା । ବଡଦାଣ୍ଡ ଝାଡୁକରେ । ତା ନିଷ୍ଠା ଦେଖି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମାଆ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ । ଭକ୍ତର ଭକ୍ତିରେ ହାରମାନି ତାକୁ କହିପକେଇଛନ୍ତି କଣ ବର ମାଗିବୁ ମାଗେ । ସେ ଚାରୋଟି ବର ମାଗିଛି । କୁବେର ସମାନ ସମ୍ପତି, କୋଳକୁ ପୁତ୍ର, ଏକ ଲକ୍ଷ ଗାଈ ଓ ଏସବୁକୁ ଭୋଗିବାକୁ ଅମର ବର । ଅମର ବରକୁ ଛାଡି ତାକୁ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ବର ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । କାରଣ ଅମର ବର ଦେବତାମାନଙ୍କ ହାତରେ ଥାଏ ।

ଏଥିଅନ୍ତେ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ବଳଭଦ୍ର ଦୁଇ ଭାଇ ମୃଗୟାରେ ଯାଇଥିଲେ । ବଳରାମ ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ବଳରେ କୁଳବଧୂଙ୍କୁ ଚଣ୍ଡାଳ ଘରେ ଆବିଷ୍କାର କଲେ । ଏଥିପାଇଁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା ମଧ୍ୟ କଲେ । ବଳରାମ କୋପୀ । ଆତ୍ମସମ୍ମାନକୁ ଜଗନ୍ତି । ତେଣୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଚଣ୍ଡାଳ ଘର ପ୍ରେବେଶ ଘଟଣାକୁ ସେ ସ୍ୱୀକାର କରି ପାରିନାହାନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ପତ୍ନୀର ଏ ନୀତିହୀନ, ଅଶୁଦ୍ଧି କାର୍ଯ୍ୟାକଳାପ ସଂପର୍କରେ ଅବଗତ କରାଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପରି ପାପୀ ଓ ଅପବିତ୍ରାକୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ବୋଲି ଜଣେଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଛାଡପତ୍ର ଦେବାଯାଏ କଥାଗଲା । ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ଛାଡିବାକୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମନ ବଳୁନଥିଲେ ହେଁ ସେ କିଂ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିମୁଢ଼ । ଗୋଟେ ପଟେ ବଡଭାଇ । ଅନ୍ୟପଟେ ପତ୍ନୀ । ଘରକୁ ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ ଘରଣୀ । ଏକଥା ଜଗନ୍ନାଥ ଜାଣନ୍ତି । ଘରଣୀକୁ ତ୍ୟଜ କରିଦେଲେ ଘର ସୁନ୍ଦର ହେବନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ମନରେ ସାହାସ ବାନ୍ଧି ନିଜ ମନକଥା ଭାଇ ଆଗରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସମାଜକୁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ କରିବାକୁ ବିଧିବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଛି । ଏହାକୁ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କଲେ ସଂସ୍କାର ପାଇଁ ମାର୍ଗ ରହିଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ବଡ ଭାଇଙ୍କୁ କହିଲେ ସବୁ ଭୁଲର ସମାଧାନ ଅଛି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଭୁଲ୍ କରିଛି । ତା ଭୁଲ୍ ସ୍ୱରୂପ ତାକୁ ଘରୁ ବାହାର କରିଦେଲେ ଘର ଚଳିବ ତ ? ଏହାର ପ୍ରତି ବଦଳରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଜାତି କରାଇବା କଥା ଭାଇଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ । ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଦେବତା ଓ ଋଷିମାନଙ୍କୁ ଡାକି ଭୋଜନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଇବା । ସମୟ ପଡିଲେ ଏକ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ ।

ବଳରାମ ସ୍ୱାଭିମାନୀ । ସେ ଜିଦ୍ ଧରିବସିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବିଦାହେବେ । ଏ ଘରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ରହିବେ ନହେଲେ ମୁଁ ରହିବି- ଏକଥା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେଲେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ଓକିଲାତି ଦେଖି ଭର୍ତ୍ସନା କରିଛନ୍ତି ବଳରାମ । ଭାରିଜା ପାଦର ପାଣ୍ଡୋଇ । ଭାଇ ଥିଲେ ତତେ କୋଟି ଭାର୍ଯ୍ୟା ମିଳେବେ । ତେଣୁ ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ଛାଡିଦେ ।

> "ସିଂହଦ୍ୱାର ମାଡି ବସିଥିବୁ ଭାବଗ୍ରାହୀ
> କମଳା ଅଇଲେ ଦେବୁ ଯେ ଘଉଡାଇ ।
> ତିରୀଂକର ମାୟା ବାବୁ ଜାଣିନପାରିବ
> କଅଁଳ କଥାରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦେଉଳେ ପଶିବ ।"[୧୬]

ଭାଇଙ୍କ ଔଦ୍ଧତ୍ୟ ଓ ମୁରବୀ ପଣିଆକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦଶମୀ ଭୋଗପାଇଁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତେ, ସ୍ୱାମୀ ବାଟ ଓଗାଳିଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଜଗନ୍ନାଥ ଚେତେଇ ଦେଇଛନ୍ତି ତୁମେ ଚଣ୍ଡାଳ ଘରୁ ଆସିଛ । ତୁମକୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଜାଗା ନାହିଁ । ସେ ହାରିଯିବା ଲୋକ ନୁହଁନ୍ତି । ଝଗଡା ଆରମ୍ଭ

ହେଲା ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଭିତରେ । ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରର ପୁରାଣ ଖୋଲିଲେ । ନିଜ ଚରିତ୍ର ସହିତ ବଂଶ ଓ ଆଭିଜାତ୍ୟ କିପରି ଦାଣ୍ଡକୁ ଆସେ ଏ କଳି ମ୍ନମରେ ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଚିତ୍ରିତ ।

ଅତୀତର କଥା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ମରଣ କରାଇଦେଇଛନ୍ତି । ମୋ ପିତାଙ୍କୁ କଥାଦେଇଥିଲ ମୋ ଦଶଦୋଷ କ୍ଷମାକରିବ । ପୁଣି କଉଡି ଖେଳରେ ହାରି ମୋ ବ୍ରତଦିନ ନଗର ବୁଲିବାର ଅନୁମତି ଦେଇଥିଲ । ମୁଁ ତୁମ ଅନୁମତିରେ ଯାଇଥିଲି । ଜଗନ୍ନାଥ ଏଠି ନିରୁପାୟ । ତଥାପି ବଡଭାଇଙ୍କ କୋପୀ ଚେହେରା ମନେ ପଡିଯାଉଛି । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଛାଡିବାକୁ ହେବ ।କ ଥାରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଟେରୀ, କାଣୀ ଗାଳିଦେବା ସହ ବରୁଣ (ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ବାପା)ଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଭର୍ତ୍ସନା କରିଛନ୍ତି ।

"ଜଗନ୍ନାଥ କହୁଛନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କି ଅନାଇଂ
ବାପା ତ ଲୁଣିଆ ହୁଣ୍ଡା (ବୁଢା) ଗର୍ଜି ମରୁଥାଇ ।
ଝିଅ ଟେରୀ କାଣି ଗୁଣ କହିଲେ ନସରଇ
ଯେତେବେଳେ ଦେଉଳେ ରହିଲଇଂ ମୁହିଁ
ବାପା ଗରଜନ ତୋର ନପାରିଲି ସହି
ମେଘନାଦ ପାଚେରୀ ଯେ ଗୋଟିୟେ ବେଢାଇ ।''(୧୬)

ଝିଅଟିଏ ନିଜକୁ କହିଲେ ସହେ । ବାପାଙ୍କୁ କି ବାପଘରକୁ କହିଲେ ସହେନାହିଁ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଗଉଡ, ଶବର ଅଇଁଠାଖିଆ, ଦାସୀ ଘରେ ଖାଇବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଜାତିଗୋତ୍ର ସ୍ମରଣ କରେଇଦେଇଛନ୍ତି । ଶେଷରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଛାଡପତ୍ର ନେଉଛନ୍ତି । ସର୍ବାଙ୍ଗରୁ ଗୋଟି ଗୋଟି ଅଳଙ୍କାର କାଢି ଦେଇଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦୁଇଭାଇଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଲେ ତୁମକୁ ଅନ୍ନବସ୍ତ୍ର ନମିଳୁ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବଡଦାଣ୍ଡରେ ଚାଲି ଚାଲି ଯାଉଛନ୍ତି । ଯିବେ କୁଆଡେ ? ପିତାଙ୍କ ଘରକୁ? ନା, ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଲେ ଯିବେନି । ବାପଘରକୁ ଗଲେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପୂରଣ ହେବନି । ତେଣୁ ସେ ଅନ୍ୟତ୍ର ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି । ଏଥି ନିମନ୍ତେ ଘରଟିଏ ଦରକାର । ସେ ବିଶ୍ୱକର୍ମାଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିଛନ୍ତି । ବିଶ୍ୱକର୍ମା କୋଣାର୍କରେ ନଅରଟିଏ ଖୋଲାଇଛନ୍ତି । କେତେକ ପୋଥିରେ ବାଙ୍କୀମୁହାଣ ଓ ଯାଜପୁରରେ ନଅର ନିର୍ମାଣ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ନିଜର ସୁବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିସାରି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ । ସେ ଶ୍ରୀ ଓ ଧନର ଅଧିକାରିଣୀ । ଉଭୟେ ପତ୍ନୀ ଓ ମାଆ । ପତ୍ନୀ ରୂପରେ ତଡାଖାଇଲା ପରେ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିଛନ୍ତି । ପୁତ୍ର କହିଲେ ସ୍ୱଗର୍ଭୁ ଜାତ ସନ୍ତାନ ନୁହନ୍ତି । କାରଣ ଆମ ଦେବୀ ଆଜନ୍ମ ଯୌବନା । ସେ ଋତୁମତୀ ନୁହନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପାର୍ବତୀଙ୍କ ପରି କାର୍ତ୍ତିକେୟ ଓ ଗଣେଷଙ୍କ ପରି ପୁତ୍ର ନାହାନ୍ତି । ଯାହାର କେହି ନଥାନ୍ତି ତାର ସମସ୍ତେ ଅଛନ୍ତି । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ମାଆ । ତେଣୁ ସେ ଜଗତର ଜନନୀ । ସେ ସ୍ମରଣ କରିବା ମାତ୍ରେ ହନୁମାନ ଓ ଅଷ୍ଟବେତାଳ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ବଜାରରେ ମିଳୁଥିବା ବହିରେ କେବଳ ଅଷ୍ଟବେତାଳଙ୍କ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି ଶ୍ରମନ୍ଦିର ଶ୍ରୀହୀନ ହେବ । ସକଳ ପଦାର୍ଥ ବୋହି ଆଣିବ । ଏପରିକି କୁଲା ଓ ଛାଂଚୁଣୀ ମଧ୍ୟ ଛାଡିବ ନାହିଁ । ପୁତ୍ରଗଣ ଆଦେଶ ପାଳନରେ ହେଳା କରିନାହାନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ସକାଳୁ ଶ୍ରୀହୀନ । ପ୍ରଥମେ ବଳରାମ, ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଘରର ଏ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଚକିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ବଳରାମ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି ଏସବୁ ତୋ ସ୍ତ୍ରୀର କାମ । ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ଦୟନୀୟ ହୋଇଛି । ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ବଳରାମ ଭଣ୍ଡାର ଗୃହ ଜଗିବାକୁ କହିଥିଲେ । ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ନିଦ୍ରିତ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଷ୍ଟବେତାଳ ଓ ହନୁମାନ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଅଳଙ୍କାର କାଢିନେଇଛନ୍ତି ।

"ଅଚେତନ ହୋଇ ଯେ ସୋଭଦ୍ରା ଅଛି ଶୋଇ
ସଧୀରେ ଆଣିଲା ଯେ ସୌବର୍ଣ୍ଣ ବାହି ଦେଇ ।
ବେନିଚୁଡି ବେନି ପିଢା ହନୁ ଘେନିଗଲା
କମଳାଙ୍କ ଛାମୁରେଣ ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲା ।''(୧୭)

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଶ୍ରୀହୀନ । ଭଣ୍ଡାର ଘର ଖାଦ୍ୟ ଶୂନ୍ୟ । ଏତେବଡ ଉଆସରେ ଦାସୀ ସେବକର ଚିହ୍ନବର୍ଣ୍ଣ ନାହିଁ । ସକାଳୁ ମୁହଁ ଧୋବା ପାଇଁ ପାଣିର ଅଭାବ । ଭୋକ ଦାଉରେ ବଳରାମ କୁଣ୍ଢେଇଛନ୍ତି ଗରୁଡ ସ୍ତମ୍ଭକୁ । ସେବକର ଘରକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀଦ୍ରୋହୀ ବୋଲି ସେଠାରୁ ତଡା ଖାଇଛନ୍ତି । ବଡ ଦାଣ୍ଡରେ ଘୂରି ବୁଲୁଛନ୍ତି ଦୁଇ ଭାଇ । ଆଭିଜାତ୍ୟ ଜୀବନ ଶୈଳୀରୁ ଏବେ ମୂଳିମୁଣ୍ଡିଆ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ଦୁଇଭାଇ । ଦୁଇ ଭାଇ ଏବେ ଭିକାରୀ । ଶ୍ରୀୟା ଚଣ୍ଡାଳୁନୀ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ସେଠୁ ମ୍ନ ଭର୍ତ୍ସନା ଶୁଣି ଦେଉଛନ୍ତି । କେତେକ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣରେ ତାଙ୍କୁ ଯାଜପୁର ଓ କପିଳାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନେଇଯାଇଛି । କପିଳାସରେ ଶିବଙ୍କ ସହ ତାଙ୍କର ଭେଟ ହୋଇଛି । ପାର୍ବତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ କଥା ଶୁଣିକି ଜଗନ୍ନାଥ ଭଲକାମ କରିନାହାନ୍ତି ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । ପାର୍ବତୀ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଖାଦ୍ୟ ଯୋଗାଡ କରନ୍ତେ ପାକଶାଳା ହାଣ୍ଡିଶୂନ୍ୟ । ସେଠୁ ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀଛଡା ହୋଇ ଶିବଙ୍କ ପରାମର୍ଶ କ୍ରମେ ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ ଜୈନକା ଦାନୀ ମହିଳାଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଶୁଣିଛନ୍ତି । ଦୁଇ ଭାଇ ତତଲା ବାଲିରେ ଆସି ସମୁଦ୍ର କୂଳସ୍ଥ ନଅର ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ନଅରର ପାଚେରୀରେ 'ଲିଥିବା କାକୁଡିକୁ ବଳରାମ ଖଆନ୍ତେ ଅତ୍ୟଧିକ ପିତା ହେତୁ ଥୁ ଥୁ କରି ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ । ନଅର ମଧ୍ୟରେ ବଳରାମ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତେ

ଦାସୀମାନେ ଘେରିଯାଇ ତାଙ୍କୁ ନିସ୍ତୁକ ମାଡ ମାରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଆଣଣ୍ଟୁଗଣ୍ଠି ଛିଣ୍ଡିଯାଇଛି । ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଙ୍କଠୁ ମାଡଖାଇଥିବାରୁ ବଡଭାଇଙ୍କୁ ଦେଖି ଜଗନ୍ନାଥ ହସୁଛନ୍ତି । ବଳରାମଙ୍କ ପରାମର୍ଶକ୍ରମେ ପଞ୍ଚମ ବରାଡି ରାଗରେ ସେ ବେଦ ଗାନ କରିଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ବେଦପାଠ ଶୁଣି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନିସ୍ତରିଲି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ଓ ଦେଢଶୁର ଏବେ ତାଙ୍କ ଅଧିକାରରେ । କରୁଣା ନାମକ ଦାସୀଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଆଗମନର କାରଣ ବୁଝିବାକୁ ପଠେଇଛନ୍ତି । ଉତ୍ତରରେ ଆସିଛି- ଆମେ ଜାତିରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ଘର ବଡଦେଉଳ । ବାପା ବସୁଦେବ ବାଜପୋଇ, ମାଆ ଦେବକୀ, ମଉସା ନନ୍ଦ ବାଜପୋଇ, ମାଉସୀ ଯଶୋଦା, ବଡଭାଇ ବଳଭଦ୍ର ବାଜପୋଇ, ସାନ ଭଉଣୀ ସୁଭଦ୍ରା । ମୁଁ ଜଗନ୍ନାଥ ବାଜପୋଇ । ସ୍ତ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ।

ଏକଥା କରୁଣା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ କହିଛି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ କରୁଣାକୁ କହିଛନ୍ତି ଯେ- ଯାଆ ପଚାରିବ । ଆମେ ଜାତିରେ ଚଣ୍ଡାଳ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇ ଚଣ୍ଡାଳ ଘରେ ଖାଇବେ କିପରି ? କରୁଣା ସମ୍ବାଦ ଦେଇଛି । ତଥାପି ଦୁଇଭାଇଙ୍କର ଅହଂକାର ମନୁ ଦୂର ହୋଇନାହିଁ । ରୋଷ ସାମଗ୍ରୀ ଦେଲେ ନିଜେ ରୋଷେଇ କରିବୁ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ରାନ୍ଧଣା ପାଇଁ ଚାଉଳ, ବିରି, ବଡି, କଦଳୀ ଆଦି ଯୋଗଇ ଦିଆଯାଇଛି । ଦୁଇଭାଇ ରୋଷେଇ କର୍ମରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ପୁରୁଷ ନିଜେ ରୋଷେଇ କରି ଖାଇଲେ ନାରୀଙ୍କୁ ଲୋଡିବେ କାହିଁକି ? ତେଣୁ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ ପ୍ରରୋଚନାରେ ଅଗ୍ନିଦେବତା ପାକଶାଳରେ ବିଜେ କରିନାହାନ୍ତି । ନିଆଁ ନଜଳିବାରୁ ବଳରାମ ହାଣ୍ଡି ପିଟି ଭାଙ୍ଗିଦେଇଛନ୍ତି । ଶେଷକୁ ବଳରାମ ରାଜି ହୋଇଛନ୍ତି । ଜୀବନ ଆଗରେ ଜାତି କିଛି ନୁହଁ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ।

ଦୁଇଭାଇ ସ୍ନାନ ସାରିଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ଦେବାଙ୍ଗ ପାଟବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ କରିଛନ୍ତି । ଚନ୍ଦନ, ହଳଦୀ, କୁଙ୍କୁମ, ଦେହରେ ବୋଳିହୋଇଛନ୍ତି । ପୁରୁଷ ବିହୀନ ଘରେ ଏତେ ଆଦର ଚର୍ଚ୍ଚା କଣ ? ବଳରାମ ଏକଥାକୁ ସହଜରେ ଆଦୌ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିନାହାନ୍ତି । କିଛି ଅଘଟଣ ଘଟିବ କି ? ଏ ଆଶଙ୍କା ବଳରାମଙ୍କ ଠାରେ ଦେଖାଦେଇଛି । ଦୁଇଭାଇଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟ ପରିଷିଲାବେଳେ ଦାସୀ ବଡ କିଏ ସାନ କିଏ ପଚାରିବାରୁ ବଳରାମ ତାଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କରିଛନ୍ତି । ଏଠି ବଳରାମଙ୍କ ଅହଙ୍କର ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ଦୁଇ ଭାଇ ମନ ପସନ୍ଦର ଖାଦ୍ୟ ଖାଇଛନ୍ତି ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦୁଇ ଭାଇଙ୍କୁ ରତ୍ନପଲଙ୍କ ଦେଇଛନ୍ତି ବିଶ୍ରାମ କରିବାକୁ । ଜଣେ ଅପରିଚିତାଙ୍କ ଘରେ ଆଦର ସତ୍କାର ସ୍ନେହ ପାଇ ଜଗନ୍ନାଥ ଜାଣି ପାରିଛନ୍ତି ଏ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଉଆସ । ଏକଥା ବଳରାଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି । ବଳରାମ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଛନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ହାତ ଧରିବାକୁ । ଜଗନ୍ନାଥ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ହାତ ଧରି କ୍ଷମା ମାଗିବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ୱାମୀର ପାଦତଳେ ସମର୍ପଣ ନେଇଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପାଦସେବ କରି ପାଦ ପ୍ରକ୍ଷାଳନ ପାଣିକୁ ପାନ କରିଛନ୍ତି । ଏତେ ରାଗ ଓ ଅଭିମାନ ସତ୍ତ୍ୱେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସମର୍ପଣ ସୂଚାଏ ଯେ ସ୍ୱାମୀବିନା ସେ କିଛି ନୁହନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଫେରିବାକୁ କହିଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଗରେ ସର୍ତ୍ତ ରଖିଛନ୍ତି । ସେ ସର୍ତ୍ତ ମାନିଲେ ବଡଦେଉଳକୁ ଯିବେ ବୋଲି ସିଧାସିଧା କହିଦେଇଛନ୍ତି ।

"ଉଠ ବୋଲି ଗୋବିନ୍ଦ ଯେ ଧଇଲେ ଯାଇଂ ହସ୍ତ
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯେ ବୋଲଇଲେ ଦୀନବନ୍ଧୁ କର ସତ୍ୟ ।
ଚଣ୍ଡାଳ ହସ୍ତରୁ ଅର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଖାଇବେ
କୈବଲ୍ୟ ଖାଇଣ ହସ୍ତ ଶିରରେ ପୋଛିବେ ।
ଅର୍ଣ୍ଣ ଖାଇ ହସ୍ତ ଯେବେ ଶିରରେ ପୋଛିବ
ଏହି କ୍ରିତି ମୋହର ଯେ ଯୁଗଯୁଗ ଥିବ ।
ସେହି କଥାମାନ ଯେବେ କର ସ୍ଥିତ
ତେବେ ବଡ ଦେଉଳକୁ ଯିବି ଜଗନ୍ନାଥ ।"(୧୮)

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଗରୁଡ ପିଠିରେ, ବଳରାମ ତାଳଧ୍ୱଜ ରଥରେ ଓ ବିଜୟା ରଥରେ ସୁଭଦ୍ରା ବଡଦେଉଳରେ ବିଜେ କରିଛନ୍ତି । ଅଷ୍ଟବେତାଳ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରୁ ଆଣିଥିବା ଜିନିଷ ଫେରାଇଛନ୍ତି । ତେତିଶକୋଟି ଦେବତା ଉତ୍ସବରେ ମାତିଛନ୍ତି ।

"ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯେ ପୁରାଣ ପୋଥି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଲା
ବଳରାମ ଦାସ ଏହା ଗୀତରେ ଗାଇଲା ।"

ଏତିକି ମାତ୍ର କାହାଣୀ । ପୁରୁଷ ଓ ଶକ୍ତିର ମିଳନ । ଶକ୍ତି ଠାରେ ପୁରୁଷର ପରାଜୟ ଘଟିଛି । ଶକ୍ତିବିନା ପୁରୁଷ କିଛି ନୁହଁ । ଅସାର । ଏଭଳି ଏକ ନାଟକୀୟ ଢଙ୍ଗରେ ବଳରାମ ଦାସ ପରିବେଷଣ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଯାହାର ପ୍ରଭାବ ଯୁଗଯୁଗକୁ ରହିଚି । ଉତ୍କଳୀୟ ଚିନ୍ତାଚେତନାରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ଏକ ସାର୍ବକାଳୀନ କୃତି । କାହାଣୀଟିର ଆରମ୍ଭ ଯେମିତି ଚମତ୍କାର, ଶେଷ ମଧ୍ୟ ସେମିତି ଚମତ୍କାର ।

-୫-

ଇଏ ତ ଗଲା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣର କାହାଣୀ । ଏ କାହାଣୀ ଭିତରେ ଲୁଚି ରହିଛି ଚିରନ୍ତନ ସତ୍ୟତା । ଶକ୍ତି ବିନା ପୁରୁଷ ଜୀବନ ଶୂନ୍ୟ । ସାମାଜିକ ଜୀବନକୁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ କରିବାରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ଯଥେଷ୍ଟ । ସମାଜର ଅସଜଡା ପ୍ରକୃତିର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସଜାଡିବାକୁ ଏହା ଏକ ଜୀବନ ବେଦ । ଆଜି ବି ଲକ୍ଷ୍ମୀବ୍ରତ

ପ୍ରଚଳିତ ଥିବା ଘରେ ନାରୀମାନେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ମାର୍ଗରେ ଚାଲନ୍ତି । ଏ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର ରଚୟିତା କିଏ ? ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି ବଳରାମ ଦାସ । ଓଡିଶାରେ ଏକାଧିକ ବଳରାମ ଦାସ ଥିବା ଆଲୋଚକମାନେ ପ୍ରମାଣ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର କୋଉ ବଳରାମ ଦାସ ଏହାର ରଚୟିତା ? ସେ ମୂଳ ଖୋଜି ବସିଲେ ବହୁ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡେ । କିନ୍ତୁ ଅଧିକାଂଶ ଓଡିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ଆଲୋଚକ ଜଣେ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇଛନ୍ତି । ଯିଏକି ଦାଣ୍ଡି ରାମାୟଣ ଲେଖିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱମୂଳକ ଓ କାହାଣୀ ମୂଳକ ଗ୍ରନ୍ଥର ରଚୟିତା । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଏ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ଅନ୍ୟତମ । ଓଡିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ପ୍ରକାଶିତ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାଶନୀ ସଂସ୍ଥାଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣ ପଠନ କାଳରେ ଆମେ ନିର୍ଦ୍ୱନ୍ଦରେ ପ୍ରକାଶ କରିପାରିବା ଯେ ଏହା ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ରଚନା ନୁହଁ । ରାମାୟଣକାର ବଳରାମ ଦାସ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣକାର ବଳରାମ ଦାସ ଏକ ଅଭିନ୍ନ ନୁହନ୍ତି । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କାଳର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରାଯାଇପାରିବ । ଏହାର ଏକାଧିକ ପ୍ରମାଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ଆଧାରରେ ଦେଖାଇଦିଆଯାଇ ପାରିବ । ପ୍ରଥମ କାରଣ ସ୍ୱରୂପ ଭାଷା ଓ ରଚନା ଶୈଳୀକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉ । ଯେକୌଣସି ପାଠକ ବଜାରରେ ଉପଲବ୍ଧ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ପାଠକଲେ ଜାଣିପାରିବ ଯେ, ଏହାର ଭାଷା ଓ ରଚନା ଶୈଳୀ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ବୋଲି । ବଳରାମ ଦାସ ଥିଲେ ଦାଣ୍ଡିବୃତ୍ତର ଅଧିକାରୀ । ତାଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ ଲେଖାରେ ଏ ବୃତ୍ତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣ (ବଜାରରେ ଉପଲବ୍ଧ) ଏହା ଠାରୁ ବିପରୀତ । ଛନ୍ଦ ରହିତ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଏହାର ଆଚାର, ଆଚରଣ ଓ ଚଳନି ସଂସ୍କାର । ରାମାୟଣରେ ପ୍ରଚଳିତ ଆଚାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣରେ ଭିନ୍ନ । ତୃତୀୟତଃ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଶବର ଉପାଖ୍ୟାନ । ଉପାଖ୍ୟାନଟି ଏହିପରି, ବସୁ (ଜାରା, ବଜାର ପୋଥି ଅନୁସାରେ)ଶବର ଗୃହରେ ରାମ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ଅଇଁଠା ଫଳ ଭକ୍ଷଣ କରିଥିଲେ । ଏହାକୁ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ, ରାମାୟଣର ଏହି ଉପାଖ୍ୟାନଟିରେ ଶବର ଅପେକ୍ଷା ଶବରୀକୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । ଅଥଚ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣରେ ବସୁ (ଜାରା) ଶବରକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । ମୁଖ୍ୟ କଥା ହେଲା ରାମାୟଣରେ ରାମ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଶବରୀ ଦ୍ୱାରା ଅଭ୍ୟର୍ଥିତ ପରେ ଗୃହ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣରେ ଦଶ ବର୍ଷ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଜାରା ବା ବସୁ ଶବର ରାମାୟଣର ଚରିତ୍ର ନୁହେଁ । ଉଭୟେ ମହାଭାରତର ।[୧୯] ବିଶାଳକାୟ ରାମାୟଣ ରଚନା ପରେ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ରାମାୟଣ ସଂପର୍କିତ ଏପରି ବ୍ୟତିକ୍ରମ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିବ କି ? ନା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣରେ ଏ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂଯୋଜନା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବା ? ନା ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ନାଁରେ କେହି ଜଣେ ଶିଷ୍ୟ ଭଣିତା କରିଦେଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଭାବିବା ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଅନ୍ୟ ଏକ ଗବେଷଣାର ଆବଶ୍ୟକତା ଲୋଡ଼େ ।

-୬-

ବିଡମ୍ବନାର ବିଷୟ ଯେ ଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ରଚନାଟି ସଂପର୍କିତ ଆଲୋଚନା ଓଡିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସ୍ୱଳ୍ପ । ଓଡିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ଲେଖକଗଣ ଏସଂପର୍କରେ କିଂଚିତ୍ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ତାକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ଚାରି ପାଞ୍ଚଟି ଆଲୋଚନା ଓ ଗବେଷଣାମୂଳକ ଲେଖା ଉପଲବ୍ଧ । ପ୍ରଫେସର ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତି ତାଙ୍କ ସାରଳା ସାହିତ୍ୟ ପୁସ୍ତକରେ ତାଙ୍କ ସଂଗୃହୀତ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣୀ ବଚନିକାକୁ ସ୍ଥାନଦେଇ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ଏହାର ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ରୂପ ବୋଲି ମତଦିଅନ୍ତି । ବଳରାମ ଦାସଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର ରଚନା ବେଳକୁ ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ରଚିତ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣୀ ବଚନିକା ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା ଓ ତାହାରି ପ୍ରଭାବରେ କବି ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିବା ଅସମ୍ଭବ ନୁହଁ । ଏହା ଛଡା ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣରେ ଶ୍ରୀୟାଚଣ୍ଡାଲୁଣୀର ପ୍ରସଙ୍ଗ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ କଳି ପ୍ରଭୃତି ସୁନ୍ଦର ବିଷୟବସ୍ତୁ ସଂଯୋଜନାରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣକୁ ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣ ଅପେକ୍ଷା ବିଶେଷ ଲୋକପ୍ରିୟ କରାଇ ଅଛନ୍ତି ।[୨୦] ତାଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଜଟାଧାରୀ ମହାପାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣୀ ବଚନିକା ନା ବଡ ଧାନମାଣିକ ଓଷା କଥା ? ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଏହି ଲେଖାଟିର ଭାଷା, ଶୈଳୀ ଓ ପ୍ରମାଣ ଭିତିରେ ଏହାକୁ ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ଲେଖାଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରିବନାହିଁ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।[୨୧] ଲକ୍ଷ୍ମୀବ୍ରତର ଇଙ୍ଗିତ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉଭୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର ବିଷୟବସ୍ତୁ ସହ ସାମ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ (ପଞ୍ଚସଖା ସାହିତ୍ୟ)ରେ ସେ ପୂର୍ବକଥାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି 'ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣୀ ବଚନିକା' ଧାରାରେ ଏହା ରଚିତ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏହି ଆଲୋଚନାରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଆଲୋଚନା ସହ ରୀତି, ନୀତି ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ସେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ କୁହନ୍ତି- ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓଡ଼ିଆ ଗୃହିଣୀକୁ ଆଦର୍ଶ ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ କରାଇବା ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମର ଭେଦଭାବଶୂନ୍ୟ ପ୍ରକଟ ହେଉଛି ଏ ପୁରାଣର ପ୍ରଧାନ ଭାବଧାରା । ଛୁଆଁ ଅଛୁଆଁ ଉଚ୍ଚନୀଚ ଭେଦଭାବ ଆଉ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ହରିଜନ ଆନ୍ଦୋଳନ ପାଇଁ କେତେ ତାହା ସୃଷ୍ଟି ନ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ଶହ ଶହ ବର୍ଷ ତଳେ ଆମର ଓଡିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ୍ୱ ହୋଇଛି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଆନ୍ଦୋଳନ ।[୨୨] ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ଏହି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ କଣ ସେତେବେଳେ

ସଫଳ ହୋଇପାରିଥିବ ? ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟବାଦର ପ୍ରଭାବିତ ସମାଜ କଣ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇଥିବ ଚଣ୍ଡାଳ ହାତରୁ ପ୍ରସାଦ ଖାଇବା ପାଇଁ । ଜାତିଭେଦ ପରି ଏକ ଉତ୍କଟ ରୂପ ଅଦ୍ୟାବଧି ଆମ ସମାଜର ମୂଳ ଗ୍ରାସିଚି । ସେମିତି ଚେର ପ୍ରଲମ୍ବିତ ହୋଇଛି ତଳକୁ ତଳକୁ । ଆଜିବି ଗାଁ ଗହଳିରେ ଶୂଦ୍ରଟିଏ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା କୂଅ କି ନଳକୂଅଠୁ ସବର୍ଣ୍ଣମାନେ ଦୂରେଇ ରହୁଛନ୍ତି । ଆଜକୁ ପ୍ରାୟ ଛଅ ଶହ ବର୍ଷ ତଳେ ଏ ଆନ୍ଦୋଳନ କେତେ ମାତ୍ରାରେ ସଫଳ ହୋଇଥିବ ? ଚଣ୍ଡାଳ ହାତରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଖାଇବ । ପୁଣି ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ପୋଛିବ । ସେ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଏକଥା ଭାବିଲା ବେଳକୁ ଏକ ନୀରବ ବିଦ୍ରୋହ ପରି ମନେହୁଏ । ଭାରତୀୟ ଇତିହାସରେ ଅସବର୍ଣ୍ଣମାନଙ୍କୁ ୧୯୨୮ ମସିହାରେ ମନ୍ଦିର ପ୍ରବେଶ କରାଇଥିଲେ ଯମୁନାଲାଲ ବଜାଜ । ପୁଣି ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମନ୍ଦିରରେ । ଅସବର୍ଣ୍ଣମାନଙ୍କୁ ମନ୍ଦିର ପ୍ରବେଶ ନିମନ୍ତେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ୧୯୩୪ ମସିହାରେ ହରିଜନ ପଦଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପୁରୀ ମନ୍ଦିରର କଥା ଭାବିଲାବେଳକୁ ବୋଧହୁଏ ୧୯୪୮ ମସିହାରେ ପ୍ରବେଶ ଦ୍ୱାର ଖୋଲିଥିବା ଅନୁମେୟ । ତାହା ପୁଣି ଆନ୍ଦୋଳନ ମାଧମରେ । ତେଣୁ ଷୋଡଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚଣ୍ଡାଳ ଖୁଆଖୋଇ ହେବେ କଥାଟି ଅଳୀକ ମନେହୁଏ । ଏ ଯେଉଁ ସ୍ୱପ୍ନଟି ବୁଣାଯାଇଥିଲା ମହାପ୍ରସାଦକୁ ନେଇ ତାହାକୁ ଘରେ ଘରେ ପ୍ରଚାର କରିଛି ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ । ମାତ୍ର ସ'ଳତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୀରବୀ ଯାଇଛି । ଓଷାତୁଣୀମାନେ ଓଷା କଲାବେଳେ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ପାଠକରୁଥିବେ ଓ ବୁଝୁଥିବେ ମଧ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଏ ଜାତିଭେଦର ମର୍ମଟି ସେମାନେ କେବେ ଅନୁଭବ କରିଥିବେ ବା କରିଛନ୍ତି ? ସବୁ ନାରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀସାଜି ନିଜଘରୁ କ୍ଷୀଣ ବିପ୍ଳବଟିଏ କରିଥିଲେ ଆଜି ଏ ଉତ୍କଟ ରୂପ ନଥାନ୍ତା । ସେ ଯାହାହେଉ ଜାତିଭେଦ ବିରୋଧରେ ଏହା ଗୋଟିଏ କ୍ଷୀଣ ବିପ୍ଳବ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡିବ ।

'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ମେଷ ଓ ଉତ୍ତରଣ' (ତୃତୀୟ ଭାଗ)ରେ ଡକ୍ଟର ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣକୁ ଏକ ଜନପ୍ରିୟ ପବିତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ଜାତିଭେଦ ବିରୋଧରେ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥ ଗୋଟିଏ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ କୃତି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।[୨୩] 'ପଞ୍ଚସଖା ଧର୍ମ ଓ ସାହିତ୍ୟ' ପୁସ୍ତକରେ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାରଣା ଓ 'ଓଡିଶାର ସନ୍ଥ ସାହିତ୍ୟ' ପୁସ୍ତକରେ ଡକ୍ଟର ରତ୍ନାକର ସାହୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କାଳରେ ଏହା ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣୀ ବଚନିକା ପ୍ରଭାବରେ ଲେଖାଯାଇଛି ବୋଲି ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଏହା ହେଉଛି ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥର ପରିମାର୍ଜିତ ସଂସ୍କରଣ । ଏଥିରେ ଜାତିହୀନ ଓ ଶ୍ରେଣୀହୀନ ସମାଜର ପରିକଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଜାତି, ବର୍ଣ୍ଣ, ନିର୍ବିଶେଷରେ ଏକତ୍ର ମହାପ୍ରସାଦ ସେବନ ପରିକଳ୍ପନା ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜରେ ବିସ୍ମୟାନ୍ୱିତ କରେ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।[୨୪] ଡକ୍ଟର ପ୍ରେମାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର ତାଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ସହିତ୍ୟର ଇତିହାରେ ମଧ୍ୟ ଏତାଦୃଶ ମତଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ପ୍ରଫେସର ଯତୀନ୍ଦ୍ରମୋହନ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ମତ Laxmi Puran (Tale of Laxmi), asmall kavya, extremely popular, narrates how Goddess Laxmi could established her position vis-a-vis her consort, Sri Jagannath.କୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇଛନ୍ତି ।

ପଞ୍ଚସଖା ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନାର ଜଣେ ବଳିଷ୍ଠ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ର'ସେର କୃଷ୍ଣଚରଣ ସାହୁ । ସେ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କର ଉଭୟେ କୃତି ସଂପାଦନା ଓ ଆଲୋଚନାରେ ନିଜର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପରିପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ସେ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କର ମ୍ନ ଜୀବନୀକାର । କବି ବଳରାମ ଦାସ ନାମରେ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗ୍ରନ୍ଥ ରହିଛି । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓ ସାହିତ୍ୟ କୃତି ଆଲୋଚନା କରିବା ସହିତ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି, କବିତ୍ୱ, ଦାର୍ଶନିକ ଚିନ୍ତାଧାରା ଆଦି ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ଆଲୋଚନା କାଳରେ ଗୋଟିଏ ଐତିହାସିକ ତଥ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି । ତଥ୍ୟଟି ଏହିପରି-ପୁରୀରେ ଦୁଇଟି ଲକ୍ଷ୍ମୀମନ୍ଦିର ବିରାଜିତ । ଗୋଟିଏ ଜଗନ୍ନାଥ ବେଢାଭିତରେ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ । ଏହି ଦୁଇ ମନ୍ଦିରକୁ ଦେଖି କେତେକ ଐତିହାସିକ ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେ, ପ୍ରଥମେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ବାହାରେ ହିଁ ପୂଜିତ ହେଉଥିଲେ । ରାମାନୁଜ ସଂପ୍ରଦାୟ ପ୍ରଭାବରେ ସେ ଆସିଲେ ବେଢା ଭିତରକୁ । ଇତିହାସରେ ଏ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣା ପରେ କିମ୍ବଦନ୍ତୀରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା ଓ ବଳରାମ ଦାସ ଏହାକୁ କାବ୍ୟର ରୂପଦେଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣରେ ।[୨୫] ସେ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି । କଥାଟି ହେଉଚି, ରାମାନୁଜ ପନ୍ଥୀମାନେ ଜାତିଭେଦର କୋଠର ଭାବରେ ପାଳନ କରି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ବେଢାରେ ସ୍ଥାପନା କଲେ । ଜାତିଭେଦ ପ୍ରଥାକୁ ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରଚଳନ କରିବାକୁ ସେ ଚେଷ୍ଟାକରିଥିବେ । ଏଥି ସକାଶେ ବିଭିନ୍ନ ମହଲରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ବିରୋଧ କରାଯାଇଥିବ । ସେହି ପୂର୍ବ ପରମ୍ପରାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ନେଇ ଜାତିଭେଦ ବାବଦରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ କରାଗଲା । ଏ ଘଟଣାଟିର ସତ୍ୟାସତ୍ୟ ଖୋଜିଲେ ନିରାଶ ହେବାକୁ ପଡିବ । କାରଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରୁ ବିଦା ହେବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ରୂପପାଇଛି । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ବାହାରୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିବାର କଳ୍ପନା ନାହିଁ କବିଙ୍କର । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ବେଳେ ଦୁଇଟି ମୂର୍ତ୍ତିପାଇଁ ମନ୍ଦିର ଗଢିଥିବା କଥା ଚୋଡଗଙ୍ଗଦେବଙ୍କ ନାତି

ରାଜରାଜ ତୃତୀୟ (୧୧୯୮-୧୨୧୧)ଙ୍କ ଦାସଗୋବା ତାମ୍ରଶାସନରେ ଲିପିବଦ୍ଧ । ଏଥିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଯେ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ହେତୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅପାର ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ପୂର୍ବେ ରହୁଥିଲେ ଶ୍ୱଶୁରାଳୟରେ । ଶ୍ୱଶୁର ଘରେ ରହିବାକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଲଜ୍ଜାବୋଧ କଲେ । ତେଣୁ ସେ ଏବେ ଆନନ୍ଦିତ । ଏଣିକି ସେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସହ ନୂଆ ପ୍ରାସାଦରେ ରହିବେ ।[୨୬] ପରେ ବଡ ଭାଇ ବଳଭଦ୍ର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସହ ରତ୍ନସିଂହାସନରେ ଯୋଗଦେଲେ । ଆମ ସମାଜରେ ଦେଢଶୁର ଭାଇବୋହୂ ପରମ୍ପରାଟି ଯୋଗୁଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବିଦାହେଲେ ବେଢାଭିତରେ ଥିବା ଲକ୍ଷ୍ମୀମନ୍ଦିରକୁ । ତତ୍କାଳୀନ ସମୟରେ ଏହି କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଆଧାରରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ଲେଖାଯାଇଛି ।[୨୭] ତେଣୁ ପ୍ରଫେସର ସାହୁଙ୍କର ମନ୍ତବ୍ୟଟି ଗୃହୀତ କରାଯାଇପାରୁନାହିଁ । ଏତଦ୍ ବ୍ୟତୀତୀ ପ୍ରଫେସର ସାହୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ସଂସ୍କାରବାଦୀ ମନୋଭାବ, ଜାତିପ୍ରଥାର ବିଲୋପ, ନାରୀମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ଶୃଙ୍କଳିତ ଜୀବନଯାପନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏଥିରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି ।

'ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମିଥ୍ ଓ ବଳରାମଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ' ଶୀର୍ଷକ ଆଲୋଚନାରେ ଡକ୍ଟର ନଟବର ଶତପଥୀ ଖୋଜିଛନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମିଥ୍‌କୁ । ଆଲୋଚନାର ଆଲୋଚନାର ଆରମ୍ଭରେ ଦର୍ଶାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ଏକ ପୁରାଣ ବୋଲି । ପୁରାଣଟି ରଚନା ହେବା ପୂର୍ବରୁ ସଂସ୍କୃତି ଓ ସଭ୍ୟତାରେ ସ୍ଥାନ ଜମେଇସାରିଥିଲା । ସେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର ମିଥ୍‌କୁ ଆଲୋଚନା କରିବାରୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର କାହାଣୀ ସଂପର୍କରେ ଅବଗତ କରାଇଛନ୍ତି । ମଝିରେ ମଝିରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀତ୍ୱ ସଂପର୍କିତ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରସଙ୍ଗ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି । ବେଳେବେଳେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ବଳରାମଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସଂପର୍କିତ ଗୁଢତତ୍ତ୍ୱ । କ୍ଷୁଧା, ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ଅଣପୁରୁଷାକାର ଭାବରେ ବଳରାମଙ୍କ କ୍ରୋଧ ପ୍ରସଙ୍ଗ ରହିଚି । ମିଥ୍‌କୁ ଖୋଜିବା ଆଗରୁ ସେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି ଜାତିଭେଦ ଆଲୋଚନା ପାଖରେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଜାତିଭେଦର ସପକ୍ଷରେ- ଏକଥାକୁ ସେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଗ୍ରହଣ କରିପାରୁନାହାନ୍ତି । ଏ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଲେଖକୀୟ ମତହେଲା- କଥାଟା ପୂରାପୂରି ଅମୂଳକ ନହେଲେ ମଧ୍ୟ ଶାଶ୍ୱତ ନୁହେଁ । ସ୍ରଷ୍ଟା ସଂସ୍କାର ପାଇଁ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତିନି । ଏହିପରି କଲେ ସାହିତ୍ୟ ତାତ୍କାଳୀକ ହୋଇଯାଏ । କୌଣସି ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟା ଚିରକାଳୀନ ନୁହେଁ । ସମସ୍ୟାଟି ଯଦି ଚିରନ୍ତନ, ସେଥିରେ ପ୍ରକଟିତ ଆବେଦନ ଚିରନ୍ତନ ହିଁ ହେବ ।[୨୮] ଲେଖକଙ୍କ କଥା ଗ୍ରହଣଯୋଗ୍ୟ । ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ମିଥକୁ ସେ ଖୋଜିଛନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ବେଢା ଭିତରୁ ବାହାରିବା ପ୍ରସଙ୍ଗରୁ । କିନ୍ତୁ କୋଉ ପରିସ୍ଥିତି ଓ ଘଟଣାରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରୁ ବାହାରିଲେ ତାର କାରଣ ସେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିନାହାନ୍ତି ।

'Alternative Modernities and Mediaval Indian Literature: The Oriya Lakshi Puran as Radical pedagogy'[୨୯] ନାମକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସତ୍ୟପ୍ରକାଶ ମହାନ୍ତି ଉତ୍କଳୀୟ ଜନଜୀବନରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର ଭୂମିକା ସଂପର୍କରେ ବିଶ୍ୱଦରବାରରେ ଏକ ସୁନ୍ଦର ଉପସ୍ଥାପନାଟିଏ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଉକ୍ତ ଆଲୋଚନାଟି ତାଙ୍କ ଗବେଷକୀୟ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀକୁ ଚମକତା ଖେଳାଏ । ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣକୁ ସେ ନାରୀବାଦ, ସମାଜଗଠନର ଅଭିମୁଖ୍ୟ, ଭାରତୀୟ କୃଷିଭିତିକ ସମାଜ ଆଦି ସଂପର୍କରେ ଗଭୀର ଅନ୍ୱାନ କରିଛନ୍ତି । ଉଭୟେ ଶ୍ରୀୟା ଏବଂ ମା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇ ସାମାଜିକ ବିଧିବ୍ୟବସ୍ଥା ସଂପର୍କରେ ଲଢିଛନ୍ତି । ଏଗୁଡିକୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର କାହାଣୀ ସହ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ପୁରୁଷ ପ୍ରଧାନ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟବାଦ ସମାଜ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏଥିରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣରେ କର୍ମବାଦ ସଂପର୍କିତ ଆଲୋଚନାକୁ ସେ ଏଠି ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଛନ୍ତି । ସେ ପ୍ରଦାନ କରିଥିବା କେତେଗୁଡିଏ କଥାକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇନପାରେ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣକୁ ଯେଉଁ ରାଡିକାଲ ପେଡାଗୋଜି ବୋଲି ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି ତା କହିବାର କୌଣସି ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ । କାରଣ ଜାତିବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତେ ମହପ୍ରସାଦ ଭକ୍ଷଣ କରିବେ । ଏକଥା ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣରେ ରହିଛି । ତେଣୁ ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣର ଏ ପରମ୍ପରାଟିକୁ ଲୋକମାନ୍ୟତା ଦିଆଯାଇ ନୂଆ ପୁରାଣଟିଏ ସୃଷ୍ଟିକଲେ ବଳରାମ ଦାସ । ତେଣୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ରାଡିକାଲ୍ ଗଡେସ୍ ବା ପ୍ରତିବାଦୀ ଦେବୀ ହେବେ କେମିତି ? ସେ ଦୁର୍ଗା କି ପାର୍ବତୀ ନୁହଁନ୍ତି ? ସେ କୌଣସି ଦୈତ୍ୟକୁ ସଂହାର କରିବାକୁ ଜନ୍ମ ନେଇନାହାନ୍ତି । ସେ ମାଆ । ଶାନ୍ତ, ସ୍ନିଗ୍ଧ ଓ ସେବାର ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ପ୍ରତୀକ । ତାଙ୍କୁ ମ୍ନ ନାରୀବାଦୀ ରୂପେ ଆଲୋଚକ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣରେ ନାରୀଚେତନାବାଦର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ କାହିଁ? ଲକ୍ଷ୍ମୀ କଣ ସମାଜର ସମସ୍ତ ମହିଳାଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି କରିଛନ୍ତି କି? ଯାହା କରିଛନ୍ତି ସବୁ ନିଜ ପାଇଁ । ସେ ରାଗି ରୁଷି ଘରୁ ପଳାଇଥିଲେ । ଆଶା ଥିଲା ଜଗନ୍ନାଥ ଲୋଡିବେ ତାଙ୍କୁ । ତେଣୁ ପୁରୁଷର ଏକଚାଟିଆ ଆଧିପତ୍ୟରେ ସେ ଜୀଇଁବେ ନାହିଁ କି, ପୁରୁଷବିନା ରହିବେ ନାହିଁ ? ସେ ଦୁଇ ନାବରେ ଗୋଡ ଦେଇଛନ୍ତି ? ତେଣୁ ସାପ ମରିବନି କି ବାଡି ଭାଙ୍ଗିବନି ନ୍ୟାୟରେ ଚାଲିଛନ୍ତି । ନିଜର ଶକ୍ତିକୁ ସେ ଏଥିରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । ସଂସ୍କୃତିରେ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀର ସମ୍ପର୍କ ଶାଶ୍ୱତ । ସ୍ତ୍ରୀ ବିନା ପୁରୁଷ କି ପୁରୁଷ ବିନା ସ୍ତ୍ରୀ ଜୀଇଁ ପାରିବ ନାହିଁ । ସାମାନ୍ୟ ରାଗରୁଷା ଓ ଅଭିମାନର କଥା ଏଠି କୁହାଯାଇଛି । ଏଠି ନାରୀବାଦ ଆସିଲା କୁଆଡୁ ? ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଛାଡି ନିଜ ଶକ୍ତିରେ ସେ କେବେ ବି ରହିପାରିବେନି । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସେ ବହୁତ ଭଲପାଆନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ

ତାଙ୍କୁ ମ୍ଧ ସମପରିମାଣରେ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ତ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଫେରିବା ବାଟକୁ ସେ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ପାଦ ପ୍ରକ୍ଷାଳନ କରିପକାଇଲେ । ପ୍ରକ୍ଷାଳନ ପାଣିକୁ ପାଦୁକା ଭାବରେ ପାନକଲେ । ଇଏ କଣ ନାରୀନାଦର ସ୍ୱରୂପ ? ଲକ୍ଷ୍ମୀ କେବେ ଚାହିଁନାନାହନ୍ତି ନାରୀମାନଙ୍କର ନେତ୍ରୀ ହେବା ପାଇଁ ? କି ପୁରାଣକାର ତାଙ୍କୁ ନାରୀବାଦୀ ଭାବେ ରୂପାୟିତ କରିଥିଲେ ? ତେଣୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ନାରୀବାଦ ଏଠି ନାହିଁ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସହ ପରସ୍ପର ବିରୋଧ ହେଇଛି । ତଥାପି ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଦୁହେଁ ବ୍ୟାକୁଳ । ତାଙ୍କର ଅଖଣ୍ଡ ସ୍ୱାଧୀନତା ନୁହଁ ପୁରୁଷଟିଏ ଦରକାର । ଭାରତୀୟ ସମାଜରେ ନାରୀରର ସ୍ୱାଧୀନତା ଶିଥିଳ । ସେ ପୁରୁଷର ଅଧୀନସ୍ଥ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବଡଦେଉଳ ଛାଡିଛନ୍ତି, ତଥାପି ପୁରୁଷର ଅଧୀନରେ ନିଜକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଜାଣିଛନ୍ତି ସ୍ୱାମୀ ଖାଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିନଥିବେ । ତେଣୁ ସେ ଉପବାସ ଅଛନ୍ତି । ଏଠି କଣ ନାରୀବାଦକୁ ଖୋଜି ହେବ ? ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନିଜ ସ୍ୱାଧୀନତା ଖୋଜିଛନ୍ତି । ସେ ସ୍ୱାଧୀନତା ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଅନୁମତି ବିନା କେବେ ସମ୍ଭବ ନୁହଁ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନିଃସନ୍ତାନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ସମସ୍ତ ଜଗତବାସୀ ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନ । ଜାତିଭେଦରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସେ ସମାନ ପରିମାଣରେ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଉଚ୍ଚନୀଚ୍ଚ କେହି ନୁହଁନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ସମାନ । ତେଣୁ ମହାପ୍ରସାଦରେ ଚଣ୍ଡାଳ ଠାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯାଏ ସମାସ୍ତଙ୍କ ଅଧିକାର ପାଇଁ ସେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କହିଥିଲେ । ଏହା ମଧ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବାଦ ବିରୋଧରେ ଏକ ବଡ ଶକ୍ତ ଧକ୍କା ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ । ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଘୃଣା କରନ୍ତି । କାରଣ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଗୋଇଠା ମାରିଥିଲା । ଜାତିଗତ ସମାନତା କରିବାକୁ ସେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ଏଥିରେ ସେ କେତେଦୂର ସଫଳ ହୋଇଥିଲେ ତାହା ଆଗରୁ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି ।

'ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣରେ ଓଡିଆ ବାମାବାଦୀଧାରା ଉନ୍ମେଷ'[୩୦] ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଡକ୍ଟର କବିତା ବାରିକ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ବାମାବାଦର ପ୍ରବକ୍ତା ରୂପେ ଆଲୋଚିତ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ମ୍ଧମରେ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଉଦାହରଣଟି–

ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁ ଯେବେ ମୋତେ ନ ଖୋଜିବେ
ନାରୀଙ୍କି ପୁରୁଷମାନେ ଆଉ ନ ଲୋଡିବେ
ମୋତେ ଛାଡି ପ୍ରଭୁ ଯେବେ କରିବେଟି ଘର
କଳିଯୁଗେ ନାରୀଙ୍କି ଯେ ନଖୋଜିବେ ନର ।

ଉକ୍ତିଟିରେ ଅର୍ଥ ଲେଖିକା ଯାହା ବୁଝୁଥାନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି ଆଉ ଗୋଟିଏ ଅର୍ଥ ମ୍ଧ ବାହାର କରାଯାଇପାରିବ । ଅର୍ଥଟି ଜଗନ୍ନାଥ ରୋଷେଇ କରି ଖାଇଲେ, ସେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇଯିବେ । ଆଉ ମୋତେ ଖୋଜିବେନି । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଭୟ କାଳେ ଜଗନ୍ନାଥ ତାଙ୍କୁ ନଲୋଡିବେ । ଏହା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ହରେଇବାର ଭୟ ବୋଲି ବିବେଚନା କରାଯାଇପାରେ ।

'ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ – ପୁନର୍ପାଠ ଓ ପୁନର୍ବିବେଚନ'[୩୧] ନାମରେ ପ୍ରଫେସର ଦାଶରଥି ଦାସ ଏକ ସୁନ୍ଦର ଗବେଷଣାତ୍ମକ ନିବନ୍ଧଟିଏ ଲେଖିଛନ୍ତି । ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ପ୍ରସଙ୍ଗ ପୁରୁଣା ଭାବନା ନୂଆ ବହିରେ । ଚମତ୍କାର ଆଲୋଚନା ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ତର୍କକୁ ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ତାର ସୁନ୍ଦର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ମାଧ୍ୟମରେ ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ସମାଧାନ କରିଛନ୍ତି । ଓଡିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର ନାମ ଅଛି କିନ୍ତୁ ଉପଯୁକ୍ତ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆଲୋଚନାର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟଥିତ ଲାଗିଛି । ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର ଦୁଇଟି ଘଟଣା (ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବିଦା ହେବା ଓ ମହାପ୍ରସାଦର ପବିତ୍ରତା)କୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ସେ ସତ୍ୟର ଅନୁନ୍ଧାନ କରିଛନ୍ତି । ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି ଇତିହାସ ଓ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ପାଖରେ । ପରିଶେଷରେ ଇତିହାସ, ଲୋକକଥା ଓ କିମ୍ବଦନ୍ତୀର ସମନ୍ୱିତ ପ୍ରୟାସରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ଗଢିଉଠିଛି– ଯାହା ତାଙ୍କ ଗବେଷଣାର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ।

ଇତିହାସର ଅଇନାରେ ଖୋଜିଛନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ । ଗନ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥଳ ହୋଇଛି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର । ତାଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନ, ମୁଖ୍ୟ ତିନୋଟି ଚରିତ୍ର (ବଳଭଦ୍ର, ଜଗନ୍ନାଥମ ଲକ୍ଷ୍ମୀ) ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣରେ ଅଚନ୍ତି । ମାତ୍ର ସୁଭଦ୍ରା ଗଲେ କୁଆଡେ ? ଦୁଇ ଭାଇଙ୍କ ଅଲିଅଲି ଭଉଣୀ, ଭାଉଜଙ୍କ ଗେହ୍ଲି ନଣନ୍ଦ । ଯଦି ଥିଲେ ତେବେ ଭାଉଜ କଣ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଅନ୍ନ ବସ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେଇଯାଇଥିଲେ । ସେ ଗୋଟିଏ ତର୍କ ଆଣି ଠିଆ କରାଇଛନ୍ତି । ତର୍କଟିର ସମାଧାନ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଯାହା ହେଉ ବଜାରରେ ମିଳୁଥିବା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣରେ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କର ଅନୁପସ୍ଥିତ । ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣରେ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତ ଘଟିଛି । ଆଲୋଚକ ବଜାରରେ ମିଳୁଥିବା ପୁରାଣକୁ ପାଠ୍ୟ ହିସାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ।

ପ୍ରଫେସର ଦାସଙ୍କର ଆଲୋଚନାକୁ ଉତଖାରିବା ମୋର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କର କେତେକ ତର୍କ ଓ ଯୁକ୍ତି ସହ ଭାଗିଦାରୀ ହୋଇ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଗୁଡିକୁ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରିବା ମୋର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ବଳରାମ ଦାସ ଗୋଟିଏ ଲୋକ କଥା ଓ କିମ୍ବଦନ୍ତୀରୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର କାହାଣୀକୁ ସାଉଁଟିଲେ । ଏହା ଦ୍ୱାରା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରଚାର ହେଲା । ଶ୍ରୀ ମନ୍ଦିରରେ ଜାତିଭେଦ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଆଚଣ୍ଡାଳବ୍ରାହ୍ମଣ ମହାପ୍ରସାଦ ସେବନର ଅଧିକାରୀ ହେଲେ । କାହାଣୀଟି ପୁରାତନ । ମାତ୍ର ସାତଶହ କି ଆଠ ଶହ ବର୍ଷ ତଳର । ତେଣୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ

କାହାଣୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଠୁ ଅଧିକ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଯୁକ୍ତି ଏଠି ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇପାରେ । ଯୁକ୍ତିଟି ଏହିପରି- ଏ କାହାଣୀଟି ପ୍ରଚଳିତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ କଣ ଗଣଚେତନାରେ ନଥିଲେ ? ନା ଗଣଦେବୀ ରୂପେ ପୂଜିତ ହେଉନଥିଲେ ? ନା ଲକ୍ଷ୍ମୀବ୍ରତ ପ୍ରଚଳିତ ନଥିଲା ? ଏ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଗୋଟିଏ କଥା ଏଠି ଯୋଡିଦିଆଯାଇପାରେ । ଯେ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ଗଣର ଦେବୀ । ଶସ୍ୟର ଦେବୀ । ସମ୍ପତ୍ତିର ଦେବୀ । ଯାହା ସାରୋଳାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟରେ ସ୍ପଷ୍ଟ । ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀବ୍ରତ ନଥିଲେ ସାରୋଳା ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟରେ କଣପାଇଁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥାନ୍ତେ ? ଜାତି ଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଆନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ନାମ ଚଞ୍ଚଳା । କୋଉଠି ବି କ୍ଷଣେ ରହିପାରନ୍ତିନି । ଯାହାର କୋଟିକୋଟି ସନ୍ତାନ ସେ କଣ ଜଣଙ୍କ ପାଖରେ ବାନ୍ଧି ହେଇ ରହିପାରେ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣକୁ ପ୍ରଫେସର ଦାସ ବ୍ରତକଥା ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଏକ ଅମୂଳକ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ଏଇଆ ଯେ, ଚଣ୍ଡାଳ ସମାଜରେ ଏହା ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଥିଲା । ଶ୍ରୀୟା ଚଣ୍ଡାଲୁଣୀର ବ୍ରତ ନିଷ୍ଠା ଏଥିରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ଏଇ ସୂତ୍ରରୁ ସେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ସତରେ କଣ ଚଣ୍ଡାଳ ଏ ବ୍ରତର ପ୍ରଥମ ଉପାସକ ? ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନଟି ଗୋଳମାଳିଆ ଲାଗୁଛି । ଚଣ୍ଡାଳ ଆର୍ଯ୍ୟର ନା ଅନାର୍ଯ୍ୟ ? ନିଶ୍ଚୟ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଗୋଷ୍ଠୀର ଅର୍ନ୍ତଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିବ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଅନ୍ୟବ୍ରତ । ଆର୍ଯ୍ୟନ ବ୍ରତାନୁଷ୍ଠାନ ସହ ସେମାନେ ଜଡିତ ନଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟବ୍ରତ ବୋଲି ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ନାମ ଦେଇଥିଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଥିଲେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ଦେବୀ । ଜଣେ ଆର୍ଯ୍ୟଦେବୀଙ୍କ ବ୍ରତ ପ୍ରଥମେ ଚଣ୍ଡାଳ କେମିତି କରିବ ? ଆହୁରି ଗୋଟିଏ ଯୁକ୍ତି ଏ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଆସେ । ଯଦି ଅନାର୍ଯ୍ୟ ବା ଚଣ୍ଡାଳ ଏ ବ୍ରତଟି କରୁନଥିବେ ତେବେ ଚଣ୍ଡାଲୁଣୀ ଶ୍ରୀୟାକୁ ଏଥିରେ ନିଆଗଲା କାହିଁକି ? ଏହାର ଉତ୍ତର ଖୋଜିବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ହେବ ତତ୍କାଳିନ ତମସାଚ୍ଛନ୍ନ ପରିବେଶ ପାଖରେ । ନିମ୍ନ ଜାତିର ଲୋକଙ୍କୁ ଏଥି ସହ ନଯୋଡିଲେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରୁ ଜାତି ଉଠିବ କିପର ? ମହାପ୍ରସାଦକୁ ସମସ୍ତେ ଭୁଂଜିବେ କିପରି ? ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଧନର ଦେବୀ । ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ଦେବୀ । କିଏ ବା ନଚାହେଁ ତାଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ସମ୍ପତ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ନହେବା ପାଇଁ । ତେଣୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଏ ବ୍ରତ ସମସ୍ତେ କରୁଥିଲେ ।

ପ୍ରଫେସର ଦାସ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସଙ୍ଗ ତର୍କଆଡକୁ ନେଇଯାଉଛନ୍ତି । ତର୍କଟି ହେଉଛି- ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଚଣ୍ଡାଳର ଜୀବନ ଦର୍ଶନକୁ, ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣ ସମାଜରେ ଗୃହୀତ କରାଇବା । ତେଣୁ ସେହି ବ୍ରତାଚାରୁଣରୁ ତାହା ଆଜି ଘରେ ଘରେ ପରିଚିତ । ଏ ସଂପର୍କରେ ସତ୍ୟାସତ୍ୟ ଖୋଜିବାକୁ ହେଲେ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ କଳି ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ପଡିବ । କଉଡି ଖେଳରେ ପରାଜିତ ଜଗନ୍ନାଥ ସତ୍ୟକରିଥିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟଦିନରେ ନଗର ଭ୍ରମଣରେ ଯିବେ । ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ବ୍ରତ ତାଙ୍କ ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ବ୍ରତ ସମସ୍ତେ କରନ୍ତେ । ଯଦିଓ ସମସ୍ତେ ନକରୁଥାନ୍ତେ ତେବେ ସେ ସାଧବାଣୀ ଘରକୁ କାହିଁକି ଯାଇଥାନ୍ତେ । ନାଟକୀୟତା ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଚଣ୍ଡାଳ ଘରକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କରିଦିଆଯାଇଛି । ନହେଲେ କାହାଣୀରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ଆସିବ କୁଆଡୁ ?

ସ୍କନ୍ଧ ପୁରାଣର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମାହାତ୍ମ୍ୟରେ ବଳଭଦ୍ରଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ଯୋଗୁଁ ବଳଭଦ୍ରଙ୍କୁ ଉପସ୍ଥିତ ଯୋଗୁଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମୂର୍ତ୍ତି ବାଁ ଡାହାଣ କରିବା, ମହାପ୍ରସାଦର ଅଖଣ୍ଡତା ପ୍ରଖ୍ୟାପନ କରିବା ଆଦି ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ସଂପର୍କିତ ଘଟଣା ଅଛି । ମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରୁ ବିତାଡିତ ହେବା ଘଟଣାଟି କାହିଁକି ନାହିଁ ? ଏହାର ପ୍ରମୁଖ କାରଣ ତତ୍କାଳୀନ ଜାତିଭେଦ । ଗୋଟିଏ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ପୁରାଣ ଜାତିବାଦକୁ କିପରି ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତା ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣରେ ବ୍ୟବହୃତ କିମ୍ବଦନ୍ତୀଟି ଲୋକମାନସରେ ଉଜ୍ଜୀବିତ ଥିଲା । ମହାଭାରତରେ ଅନେକ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଓ ଲୋକକଥାକୁ ସ୍ଥାନିତ କରିଥିଲେ ସାରଳା ଦାସ । ଏପରିକି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଉପାଖ୍ୟାନ ମହାଭାରତରେ ଅଛି । ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ପରି ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡଙ୍କ ଠାରୁ ଏ କିମ୍ବଦନ୍ତୀଟି ବଳିଗଲା କେମିତ ? ଯାହା ଆଉ ଏକ ତର୍କର ଗବେଷଣା କରେ ?

ପ୍ରାନ୍ତଟୀକା :

୧. ଶତପଥୀ ନଟବର: ଅସମାପ୍ତ ଦ୍ୱିତୀୟ । ଅଗ୍ରଦୂତ, ବାଙ୍କାବଜାର, କଟକ-୨, ୧ମ ପ୍ରକାଶ-୨୨୦୭, ପୃ-୯-୧୦ ।

୨. ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ସୁଦର୍ଶନ (ମିଳିତ) : ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ । ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୧ମ ପ୍ରକାଶ-୨୦୧୮, ପୃ-୩୧ ।

୩. ମିଶ୍ର ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ : ନୃସିଂହପୁରାଣକାର ପୀତାମ୍ବର ଦାସ । ପ୍ରଗତି ଉତ୍କଳ ସଂଘ, ରାଉରକେଲା-୦୩, ୧ମ ପ୍ରକାଶ-୨୦୦୧, ପୃ-୩୭ ।

୪. ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ସୁଦର୍ଶନ (ମିଳିତ): ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ । ପୃ-୧୫ ।

୫. W.W. Hunter: Orissa (Vol-2). London, 1872. Page-210-211.

୬. Chakravarti M.M. : Note on the Language and Literature of Orissa. Part-III and IV, Journal of the Asiatic Society of Bengal (Vol-LXVII), Part 1, Baptist Mission Press, Calcutta, 1898, Page-346.

୭. Mazumdar Bijay Chandra: Typical Selections From Oriya Literature. Vol-1, Baptist Mission Press, Calcutta, 1921.

୮. ସିଂହ ଜଗବନ୍ଧୁ: ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ । ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର- ୧୪, ୩ୟ ସଂସ୍କରଣ, ୧୯୮୨, ପୃ-୭୧ ।

୯. ରଥ ତାରିଣୀ ଚରଣ: ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ । ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ୨ୟ ସଂସ୍କରଣ, ୧୯୨୭, ପୃ-୧୦ ।

୧୦. ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ସୁଦର୍ଶନ (ମିଳିତ) : ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ, ପୃ-୧୫ ।

୧୧. Dhala U.N. : The Origin and Development of The Goddess Laksmi, Unpublished Phd Thesis, Utkal University, p-2.

୧୨. Kinsley David: Tantric Vision of the Divine Feminine (The Ten Mahavidya). Motilal Banarsidass Publishers, Pvt., Delhi, 2008, P-223.

୧୩. ମହାନ୍ତି ବଂଶୀଧର: ସାରଳା ସାହିତ୍ୟ । ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, ବିନୋଦ ବିହାରୀ, କଟକ-୨, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ କାଳ-୧୯୭୩, ପୃ-୭୮-୮୪ ।

୧୪. ମହାପାତ୍ର ଜଟାଧାରୀ : ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣୀ ବଚନିକା ନା ବଡ଼ ଧାନମାଣିକା ଓଷା କଥା । ଏଷଣା, ୨୧ଶ ଖଣ୍ଡ, ଡିସେମ୍ବର-୧୯୯୦, ପୃ-୨୧ ।

୧୫. ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ସୁଦର୍ଶନ (ମିଳିତ) : ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ । ପୃ-୩୮ ।

୧୬. ପୂର୍ବସୂଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥ, ପୃ-୮୨ ।

୧୭. ପୂର୍ବସୂଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥ, ପୃ-୯୦ ।

୧୮. ପୂର୍ବସୂଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥ, ପୃ-୧୨୬ ।

୧୯. ପୂର୍ବସୂଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥ, ପୃ-୮୧ ।

୨୦. ମହାନ୍ତି ବଂଶୀଧର: ସାରଳା ସାହିତ୍ୟ, ପୃ-୮୦-୮୩ ।

୨୧. ମହାପାତ୍ର ଜଟାଧାରୀ: ଏଷଣା । ଡିସେମ୍ବର,୧୯୯୦, ପୃ-୨୧ ।

୨୨. ମହାନ୍ତି ବଂଶୀଧର: ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ (୩ୟ ଭାଗ) । ଫ୍ରେଣ୍ଡସ ପବ୍ଲିସର, ବିନୋଦବିହାରୀ, କଟକ-୨, ତୃତୀୟ ସଂସ୍କରଣ-୨୦୨୦,ପୃ-୧୬୨-୬୫ ।

୨୩. ମହାନ୍ତି ଦେବେନ୍ଦ୍ର: ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ମେଷ ଓ ଉତ୍ତରଣ । ବିଦ୍ୟାପୁରୀ, ବାଲୁବଜାର,କଟକ-୨,ତୃତୀୟ ମୁଦ୍ରଣ, ୨୦୨୦, ପୃ-୧୪୪-୪୬ ।

୨୪. ମହାରଣା ସୁରେନ୍ଦ୍ର କୁମାର: ପଞ୍ଚସଖା ଧର୍ମ ଓ ସାହିତ୍ୟ । ଫ୍ରେଣ୍ଡସ ପବ୍ଲିଶସ. ପୃ-୧୮୫-୮୯ ।

୨୫. ସାହୁ କୃଷ୍ଣଚରଣ: କବି ବଳରାମ ଦାସ । ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକଡେମୀ । ଭୁବନେଶ୍ୱର-୧୪, ୨ୟ ପ୍ରକାଶ, ୨୦୦୮, ପୃ-୧୨୮-୩୦ ।

୨୬. Chakravarti M.M. : Jagannath Temple In Orissa. Journal of the Asiatic Society of Bengal (Vol-LXVII), Part 1, Baptist Mission Press, Calcutta, 1898, Page-329.

୨୭. ଦାସ ଦାଶରଥି: ପ୍ରସଙ୍ଗ ପୁରୁଣା ଭାବନା ନୂଆ । ଫ୍ରେଣ୍ଡସ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, ବିନୋଦ ବିହାରୀ, କଟକ-୨, ୨ୟ ସଂସ୍କରଣ-୨୦୧୯, ପୃ-୧୦୧ ।

୨୮. ଶତପଥୀ ନଟବର: ଅସମାପ୍ତ ଦ୍ୱିତୀୟ । ପୃ-୧୩ ।

୨୯. Diacritics, Vol-38, Nuvember 3, fall 2008.

୩୦. କୁସୁମିତା, ପୂଜାସଂଖ୍ୟା,୨୦୧୮ ।

୩୧. ଦାସ ଦାଶରଥି: ପ୍ରସଙ୍ଗ ପୁରୁଣା ଭାବନା ନୂଆ । ପୃ୧୦୧-୧୫୦ ।

ଅଧ୍ୟାପକ, ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ
ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସାହୁ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ
ଜଗତପୁର, କଟକ